

OILADA OTANING FARZANDLAR PSIXIK TARAQQIYOTIGA TA'SIRINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

*Xusanbayeva Ziyoda Maxmutdjon qizi,
Toshkent Amaliy Fanlar universiteti, "Psixologiya" kafedrasi o'qituvchisi.
<https://doi.org/10.53885/edinres.2024.04.2.055>*

Annatsiya: Ushbu maqolda oilada ota va farzandlar o'rtasidagi munosabatlar, oilada ota mavqeyining farzandlar tarbiyasiga ta'sirining psixologik xususiyatlari, otaning bola shaxsining shakllanishiga ta'siri, ota va bolaning o'zaro hamkorligi e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: Oila, ota, tarbiya, jamiyat, ijtimoiylashuv, munosabat, otaning roli, oilaviy munosabatlar psixologiyasi, xulq-atvor.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ВЛИЯНИЯ ОТЦА НА ПСИХИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ДЕТЕЙ В СЕМЬЕ

*Хусанбаева Зиеда дочь Махмутджона,
Ташкентский университет прикладных наук, преподаватель кафедры
«Психология»*

Аннотация: В данной статье рассматриваются взаимоотношения отца и детей в семье, психологические особенности влияния позиции отца в семье на воспитание детей, влияние отца на формирование личности ребенка и их взаимная связь.

Ключевые слова: Семья, отец, воспитание, общество, социализация, взаимоотношения, роль отца, психология семейных отношений, поведение.

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF FATHER'S INFLUENCE ON CHILDREN'S MENTAL DEVELOPMENT IN THE FAMILY

*Khusanbayeva Ziyoda is the daughter of Makhmutdjon,
Tashkent University of Applied Sciences, assistant teacher of the «Psychology»
department.*

Annotation: In this article, the relationship between father and children in the family, the psychological characteristics of the influence of the father's position in the family on the education of children, the influence of the father on the formation of the child's personality, the mutual cooperation between the father and the child attention is drawn.

Key words: Family, father, education, society, socialization, relationship, father's role, psychology of family relations, behavior.

Kirish. Ko'pincha oilalarda bola tug'ilgandan keyin oiladagi asosiy shaxslar chaqaloq va uning onasi bo'lib qoladi. Va oila boshlig'i «ikkinchi darajali rollar» ga tushiriladi. Lekin, aslida, oilada, xususan, o'z farzandini tarbiyalashda otaning o'rni qanday? Asosiy ota rollari hozirda katta o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Agar qadim zamonlardan beri ota kuch va instrumental samaradorlikning timsoli bo'lsa, endi kuchli jins vakillaridan bolalarga mehr va muloyimlik, yumshoq va faol g'amxo'rlik kutilmoqda.

Otaning roli muayyan xatti-harakatlar standartini, ishonch va ta'sir manbaini namoyish etadi. U intizom va tartibning timsoli. Otalik hokimiyatisiz o'sayotgan bola, qoida tariqasida, intizomsiz, g'ayriijtimoiy va kattalar va bolalarga nisbatan tajovuzkor. Ikkala ota-ona tomonidan tarbiyalangan bolalar bir qator afzalliklarga ega Farzand ayniqsa o'g'il bolalar otasidan andoza oladi, bola tarbiyasida otaning mavqeyi muhim sanaladi. Xalqimizning qadriyatlarida ota oilaning boquvchisi, moddiy jihatdan ta'minlovchisi, uning posboni deb qaralgan bo'lsa,

bugungi kunda, u ayrim oilalarda oddiy a'zo, boqimanda, iste'molchiga aylanib borayotganini kuzatishimiz mumkin. Bugungi kunda oila muammolari, oilaviy tarbiya masalalari, oilaning bola shaxsining rivojlanishiga ta'siri yanada dolzarb muammo bo'lib bormoqda.

Ota-onalarning onalik va otalik uslublari taqqoslashda otaning ob'ekti asosan bolalarning bilim qobiliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi, onaning mavqei esa salbiy ekanligi ko'rsatildi. Otaning intellektual xususiyatlari onaning bunday xususiyatlariga qaraganda aniqroq, bolaning jinsidan qat'i nazar, uning bilim qobiliyatlarini shakllantirishga mos keladi. Bolalarning iqtidori va otalik kasbining murakkablik darajasi o'rtasida ijobiy muvofiqlik aniqlangan.

Adabiyotlar tahlili. Sharq mutafakkirlarimizdan Al-Xorzamiy, Abu Rayxon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, Axmad Yassaviy, Bahovuddin Naqshbandi, At-Termiziy, Al-Buxoriy, Bobarahim Mashrab, , Abu Nosir Farobiy, Burhoniddin Marg'iloniy, Mahmud Qoshg'ariy, Ahmad Donish, Yusuf Xos Xojib, Abdulla Avloniy, Abdurauffitrat, hamda hozirgi davr o'zbek olimlari M.G. Davletshin, G'.B. Shoumarov, V.M. Karimova, E.G'. G'oziyev, Sh.R. Baratov, M.Mamatov, B.M. Umarov va boshqalarning tadqiqotlarida ham oila muammosi, undagi er-xotin, farzand o'rtasidagi munosabatlar hamda barcha, otaning farzandlar tarbiyasidagi roli oilaviy munosabatlar farzand tarbiyasiga ta'siri o'rganilgan. Bugungi kunday urtimizda oila muammolari, undagi munosabatlarining ijtimoiy-psixologik jihatlari to'g'risida V.Karimova, D.Abdullayeva, F.Akramova, Z.Nishonova, G.Niyozmetova, M.Salayeva, N.Sog'inov, R.Samarov, Z.Rasulova, G'.Shoumarov va boshqa olimlarimizning olib borayotgan tadqiqotlarini alohida aytib o'tishimiz joiz. Biroq otaning farzand hayotidagi o'rni, psixik taraqqiyotiga ta'siri, jinsiy identifikatsiya, ijtimoiylashuvdagi ta'siri masalalari o'zbek olimlari tomonidan alohida tadqiqot predmetiga aylanmagan. MDX mamlakatlari olimlaridansoha bo'yicha V.P.Levkovich, E.I.Pavlovich V.V.Boyko, G.M.Breslav, A.G.Volkov, S.V.Kovalev, kabi bir qator olimlar oila muammolari, Oliviy munosabatlarda ota-onaning roli bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borganlar.

Ushbu mavzu xorijlik ayrim psixologlar, xususan, V. Kvinn, F.Zimbardo, D.Mayers boshqalarning tadqiqotlarida yoritib berilgan. Shuningdek, rus hamda fransuz olimlari tomonidan ham muayyan darajada o'rganilgan. Ota va onaning bola uchun o'ziga xos rollarini taxminan shunday tasvirlashimiz mumkin. Ona, birinchi navbatda, har qanday variantni qabul qiladigan, pushaymon bo'ladigan va uni tinchlantiradigan insondir. Ota sizni qayta-qayta sinab ko'rishga ilhomlantiradigan, o'zingizga ishonch uyg'otadigan va o'zingizga cheksiz afsuslanishingizga yo'l qo'ymaydigan, shuningdek, muvaffaqiyatsizlik sabablarini aniqlashga yordam beradigan odam. Ikkalasi ham bola uchun juda muhimdir. Bugun farzand tarbiyasida otaning o'rni haqida ko'p gapiriladi.

Mutaxassislarining ta'kidlashicha, o'g'il yoki qiz bo'lsin, erkakning ta'sirisiz to'laqonli shaxsni tarbiyalash juda qiyin. Hech kim otasiz tarbiyada muvaffaqiyatga erishish imkoniyatini inkor etmaydi, lekin hayot shuni ko'rsatadiki, bu juda kam uchraydi. Axir, farzandning qanday o'sishi ota-onaga bog'liq. Muhimi, ota-onasi unga nima beradi, xususan, otasi unga dunyoda hech kim bera olmaydigan narsani berishi mumkin. Mutaxassislar, ayniqsa, ajralish haqida gap ketganda, buni unutmastlikni tavsiya qiladi. Har qanday sharoitda ham erkak ota bo'lib qolishi kerak. Psixologlar ota va onaning bolalarga nisbatan tarbiyaviy harakatlarining o'ziga xos xususiyatlarini bir-birini to'ldiruvchi, muvaffaqiyatli tarbiyalash uchun bir xil darajada zarur deb ta'kidlaydilar. Nemis psixologi Erich Fromm ota-onalarning bolalarga bo'lgan gender yondashuvini quyidagicha ajratdi: onalik printsiplari - so'zsiz sevgi tamoyili; ona o'z farzandlarini sevadi, chunki ular uning farzandlari. Ota mehri bolaning erishgan yutuqlariga, yaxshi xulq-atvoriga bog'liq. Avvalo, onaning g'amxo'rliqi, parvarishi bilan xaqiqiy onalik mexrini ajratib olishimiz zarur. Ya'ni, xaqiqiy onalik mexri bo'ladi yoki bo'lmaydi, otalik mexri bolani himoya qiladi, hayotda uchraydigan turli xil noxush vaziyatlar, voqealarga jamiyatda yashashga tayyorlaydi.

Hozirgi kunda tadqiqotchilarning e'tibori nafaqat «oilaning ta'lim salohiyati» kontseptsiyasining mazmuniga, balki otalikning tarbiyaviy salohiyati muammosini bir qator asosiy omillar: bilim va bilimning kombinatsiyasi sifatida o'rganishga qaratilgan; ota-onaning shaxsiy fazilatlarini, uning

motivlari va qadriyatlarini tizimi. Ko'pgina olimlar (V.I.Zagvyazinskiy, A.D.Chexonin va boshqalar) "otalikni erkak va uning farzandi o'rtasidagi qon munosabatlari, tegishli huquq va majburiyatlarni keltirib chiqaradigan holdagina emas, balki ta'lim muassasasi (ya'ni me'yor) sifatida ham tushunish mumkin, deb ta'kidlaydilar va oilada ham, alohida hayot sharoitida ham bolani tarbiyalashning tashkiliy tuzilishi), ota-onani (otaning o'zini ota-ona sifatida ko'rishi), pedagogik ongli (o'z imkoniyatlarini, tarbiyadagi roli va ahamiyatini tushunish bilan bog'liq) bola) va otaning bolaga bo'lgan faol (tarbiyaviy o'zaro ta'sirda namoyon bo'ladigan) munosabati.

Masalan, Rossiyalik olimlar O.G.Kalina, A.B.Xolmogorovalarning "Пол отца в психическом развитии ребенка" nomli monografiyasida keltirilishicha, oilada otaning yo'qligi hissiy farovonlikning buzilishiga va o'smirlarda gender-rol identifikatorining shakllanishiga olib kelishi shart emas. Eng noqulayi ikki omilning mos kelishidir: oilada otaning yo'qligi va uning o'spirindagi hissiy salbiy yoki noaniq qiyofasi. Bu, ayniqsa, yosh o'smir o'g'il bolalarning hissiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi, kichik va kattaroq o'smir o'g'il bolalarda erkaklik va yosh o'smir qizlarda ayollik rivojlanishiga salbiy ta'sir qiladi. Boshqacha qilib aytganda, oilada otaning mavjudligi yoki yo'qligi omili va bolaning aqliy rivojlanishiga birgalikda ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan otaning imidjining sifati omili o'rtasida murakkab o'zaro ta'sir mavjud.

Bizga yaxshi ma'lumki, bolaning psixik taraqqiyoti, shaxslararo munosabatlarga kirishishi, jinsiy rollarni, milliy qadriyatlarimizni o'zlashtirishida o'yinning ahamiyati beqiyosdir. Ayniqsa, otaning farzandlari bilan turli mavzudagi o'yinlar o'ynashi, ularda ijodiy tafakkur rivojlanishining asoslaridandir. Otaning farzandlariga xar sohada o'rnak bo'lishi, o'zi qo'ygan talablariga muvofiq xulq-atvor namoyon qilishi, ma'lum ma'noda ularning kelajakda qanday shaxs bo'lishlarini belgilab beradi. Demak, biz otalik psixologiyasi haqida fikr yuritishdan avval, yoshlarimiz ota bo'lishga qanchalik tayyor, otalik vazifalarini qay darajada anglaganligiga katta e'tibor qaratishimiz shart. Ana shundagina hozirgi kundagi o'ta dolzarb va og'riqli bo'lgan, ya'ni aynan ota mexri, tarbiyasi, adekvat munosabati etishmasligi yoki noto'g'riligi, noizchilligi oqibatida ko'payib borayotgan baxtsiz farzandalar, psixik buzilishlar tufayli jamiyatdan o'ch oladigan, addiktiv axloqli yoki turli xil terroristik oqimlarga kirib qolayotgan yoshlarni paydo bo'lishini oldini olishga erishamiz.

Xulosa. Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, ota bola bilan qanchalik tez aloqa qila boshlasa, ularning kelajakdagi bog'liqligi shunchalik kuchli bo'ladi. Ota bolaning ruhiy salomatligiga ham ijobiy, ham salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bola bilan muloqotni kechiktirmaslik, chaqaloq haqidagi barcha tashvishlarni butunlay onaga o'tkazmaslik muhimdir. Ota va bola o'rtasidagi o'yin tsiklikdir. Otalar shov-shuv va chalkashlik bilan bog'liq bo'lgan g'ayrioddiy, baquvvat, oldindan aytib bo'lmaydigan o'yinlarni tashkil qilishadi. Bunday o'yinlar bolalarni o'ziga jalb qiladi, ular yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xavfga tezkor munosabatni shakllantiradi, qiyin vaziyatda to'g'ri qaror qabul qilishga o'rgatadi, ularni ijobiy his-tuyg'ular bilan to'ldiradi va asabiy taranglikni engillashtiradi.

Shunday qilib, otaning bolalarni psixik taraqqiyotidagi ishtiroki bolaning shaxsiy fazilatlarini shakllantirishga ta'sir qiladi, ularning kelajakdagi farovonligiga ko'p jihatdan bog'liqdir.

Adabiyotlar

1. Akramova F.A. Oilada sog'lom psixologik muhitni tarkib toptirishning ijtimoiy-psixologik asoslari. O'quv-uslubiy qo'llanma. – T.: 2014. – 185 b.
2. Асқарова, Н. А. (2022). Влияние родительского отношения на психологическое здоровье детей.
4. Ibaydullayeva U.R. Ota-ona va farzandlar o'rtasidagi nizolarning ijtimoiy psixologik xususiyatlari. Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori diss. - T.: 2022.
5. Kadirova A.T. O'smirlarda oilaviy nizolar to'g'ricida ijtimoiy tasavvurlarning shakllanishi. Psixologiya fanlari nomzodi diss. – T.: 2007. – 24 b.
6. Калина О. Г., Холмогорова А.Б. Роль отца в психическом развитии ребенка. Издательство: ИНФРА-М, 2024 г.
7. Salayeva M.S. O'zbek oilalarida ota-ona va farzandlar o'zaro munosabatlarning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari. Psixologiya fan nom diss. – T.: 2005. – 15 b.
8. Abdivalievna, A. N. (2023). Factors of Psychosomatic Diseases in School Children. European Journal of Pedagogical Initiatives and Educational Practices, 1(1), 65-67.